

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ

ЗУБЕНКО СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 891.714–1

**ПОЕЗІЯ ПАВЛА АНТОКОЛЬСЬКОГО
1910-х – 1920-х рр.
У КОНТЕКСТІ ПОЕЗІЇ ПОСТСИМВОЛІЗМУ**

Спеціальність 10.01.02 – російська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Журенко Марина Миколаївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри світової літератури.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Гусєв Віктор Андрійович,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
професор кафедри зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Щербина Вікторія Володимирівна,
Національна академія
Національної гвардії України,
доцент кафедри філології,
перекладу та мовної комунікації.

Захист відбудеться «29» березня 2018 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.03 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «27» лютого 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Разуменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Поезія Павла Григоровича Антокольського (1895–1978) належить до значних явищ російської літератури ХХ ст. Він творив у різні її періоди, які супроводжувалися кардинальною зміною світоглядних і культурних парадигм. Істориками літератури цей автор традиційно подається як радянський поет «другого» ряду, чийм творам притаманне тематичне й жанрове розмаїття. Також у його доробку важливе значення мають поетичні переклади й літературна критика, а ще – проявлений у різних формах інтерес до театру, який у цьому випадку стає «могутньою зброєю поезії» (В. Каверін).

Радянське літературознавство не приділяло належної уваги творчості П. Антокольського. Не в останню чергу й тому, що це був, як писав про нього вже на початку ХХІ ст. американський «Новый журнал», «ще один російський інтелігент, який відчуває жах від загального хамства, беззаконня й занепаду культури». Єдиною спробою систематизації матеріалу про його життя і творчість є монографія Л. Левіна «Четыре жизни. Хроника трудов и дней Павла Антокольского» (1969) і дисертація Т. Летапурс «Эволюция творческого метода П. Антокольского-поэта» (1989), де подані дещо поверхові та ідеологічно заангажовані висновки. У наш час спадщина письменника опинилася практично поза науковим обігом.

Поза тим, П. Антокольський безсумнівно належить до числа поетів Срібного віку, чия творча індивідуальність формувалася в контексті поезії постсимволізму. Як і багато його сучасників, він пережив захоплення російським символізмом, акмеїзмом і футуризмом, і цей серйозний поетичний досвід відзеркалився у творах автора. Проте ця частина його доробку й досі залишається маловідомою та невивченою. У 2010 р. Андрій Тоом, професор Державного університету Пернамбуко (Бразилія), і Анна Тоом, професор Міжнародного Університету Туро (США), випустили у світ зібрання неопублікованих творів поета «Далеко это было где-то...», які засвідчують те, яка «цікава фігура російської поезії постане перед світом» (О. Межиров).

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю введення в науковий обіг невивченої частини спадщини поета й осмислення її в контексті поезії постсимволізму, до якої безсумнівно належить поетичний доробок П. Антокольського 1910-х – 1920-х років. Це також дасть можливість заповнити прогалину в уявленнях про особливості розвитку літератури того часу.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано в рамках реалізації комплексної теми «Закономірності розвитку і взаємодії європейських літератур в ХІХ–ХХІ ст.» (держ. реєстраційний номер 0111U006441), яка розробляється кафедрою світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол №1 від 1 березня 2013 р.).

Мета дисертації полягає в тому, щоб виявити своєрідність поетичної спадщини П. Антокольського 1910-х – 1920-х рр. в контексті поезії постсимволізму.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- висвітлити ступінь вивченості проблеми у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві;
- окреслити теоретико-методологічні основи дослідження, описати невідомі твори П. Антокольського та визначити їхнє місце у творчості поета;
- уточнити періодизацію творчості поета з урахуванням творів, які вперше вводяться в науковий обіг;
- виявити тематичну й поетологічну своєрідність ранньої поезії П. Антокольського 1910-х рр. у контексті російської поезії символізму, футуризму і акмеїзму;
- окреслити шляхи засвоєння автором постсимволістської поетики в порівнянні з творами інших російських поетів 1920-х рр.;
- проаналізувати основні теми й мотиви поезії П. Антокольського 1910-х – 1920-х рр. і визначити їхнє співвідношення з тенденціями в тогочасному літературному процесі;
- уточнити місце доробку П. Антокольського в контексті російської поезії постсимволізму.

Об'єкт дослідження – поетична спадщина П. Антокольського 1910-х – 1920-х рр.

Предмет дослідження – поезія П. Антокольського 1910-х – 1920-х рр. в контексті поезії постсимволізму.

Теоретико-методологічну основу дисертації складають роботи фахівців з історії російської літератури початку ХХ ст. і поезії постсимволізму (О. Андрущенко, В. Баєвського, М. Богомолова, М. Гаспарова і Н. Автономової, Л. Гінзбург, В. Жирмунського, С. Кормилова, В. Коровіна, А. Кулініч, З. Мінц, О. Павловського, І. Смирнова, А. Якобсона), а також дослідження, присвячені творчості П. Антокольського (Л. Аннінського, Т. Бек, М. Венгрова, І. Грінберг, В. Динник, Р. Ігошиної, С. Крилової, Б. Кушнера, Л. Левіна, Т. Летапурс, Н. Морозової, К. Нікітіної, Л. Озерова, Д. Резнікова, А. Тарасенкова).

Методи дослідження. У дисертації використаний системний підхід, який передбачає застосування описово-аналітичного, історико-генетичного, порівняльно-типологічного, біографічного **методів** і методу інтертекстуального аналізу. *Описово-аналітичний метод* і система його прийомів (опис, класифікація, інтерпретація, узагальнення явищ) використовувалися при характеристиці творів, які вперше вводяться в науковий обіг, і при визначенні їхнього місця в спадщині П. Антокольського. *Історико-генетичний* метод застосований при з'ясуванні еволюції поета, а *порівняльно-типологічний* – при виявленні й поясненні спільності тем, стильових прийомів, жанрів лірики П. Антокольського з поезією 1910-х – 1920-х рр. *Біографічний метод* дав можливість зв'язати особливості життєвого шляху поета, коло його спілкування й захоплень з тематикою його поезії того часу. *Метод інтертекстуального аналізу* дозволив виявити й прокоментувати випадки включення у вірші поета «чужого» слова.

Наукова новизна дисертації обумовлена її об'єктом, який вперше описаний і осмислений в контексті поезії постсимволізму. У роботі проаналізовано нещодавно опубліковані твори поета 1910-х – 1920-х рр. і визначено їхнє місце в його

спадщині; уточнена періодизація творчості П. Антокольського, що проведена з урахуванням творів, які вводяться в науковий обіг; виявлена тематична й поетологічна своєрідність ранньої поезії П. Антокольського 1910-х рр. у контексті російської поезії символізму, футуризму і акмеїзму; окреслено шляхи засвоєння поетом постсимволістської поетики в порівнянні з творами інших російських поетів 1920-х рр.; проаналізовано основні теми і мотиви поезії автора 1910-х – 1920-х рр. у їхньому розвитку та уточнено місце його доробку в контексті російської поезії постсимволізму.

Теоретичне значення дисертації визначається уточненням понять традиції, наслідування і варіації як ознак поезії постсимволізму.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані при вивченні історії російської літератури першої третини ХХ ст. у вищій школі, підготовці дисциплін за вибором, присвячених творчості П. Антокольського, поезії 1910-х – 1920-х рр., під час написання магістерських робіт, а також у подальшому вивченні творчості поета.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Дисертація в повному обсязі обговорювалася на засіданні кафедри світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Основні положення й результати дослідження було викладено в доповідях на міжнародній науковій конференції «Мова і культура» імені Сергія Бураго (м. Київ, 26 – 29 вересня 2012 р.); XI Міжнародному симпозиумі «Російський вектор у світовій літературі: кримський контекст» (м. Сімферополь, 12 – 16 вересня 2013 р.); VII мистецтвознавчих читаннях пам'яті В. М. Айзенштадта (м. Харків, 31 жовтня 2012 р.), XVIII Міжнародних читаннях молодих учених пам'яті Л. Я. Лівшиця, (м. Харків, 26 – 27 лютого 2012 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Українська освіта і наука в ХХІ столітті: погляд молоді» (м. Харків, 11–12 травня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації представлені в 9 публікаціях, з яких 6 надруковано у фахових виданнях, що входять до наукометричних баз даних, у тому числі Index Copernicus, 1 стаття – у зарубіжному виданні.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, який налічує 158 позицій. Загальний обсяг дослідження становить 179 сторінок, з них 156 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, формулюються мета й завдання, визначаються предмет і об'єкт дослідження, характеризуються методи дослідження, наукова новизна та можливості практичного використання отриманих результатів.

У **першому розділі** дисертації «**Поезія П. Антокольського в науково-критичному дискурсі**», що складається з двох підрозділів, зазначається, що творчість поета вивчена недостатньо. У підрозділі **1.1. «Історія вивчення проблеми»** пропонується аналітичний огляд критичних відгуків і нечисленних історико-літературних досліджень, присвячених його спадщині. Поет увійшов у

літературу в той час, коли її характер визначала поезія, але молодий поет не вважав свої ранні твори гідними публікації. Перша збірка його віршів вийшла у світ у 1922 р., проте критика не звернула на неї жодної уваги. Лише в 1933 р. з'явилася стаття А. Тарасенкова про поезію П. Антокольського, у якій наголошується на особливій ліричності віршів. В. Луговський у статті «Поэт и время» (1956) писав про П. Антокольського як про представника покоління 1920-х рр. На думку критика, одна з особливостей його поезії полягає в умінні відчувати рух історії та часу. Л. Озеров у статті «Повесть временных лет» (1963) також вважав характерною ознакою поезії П. Антокольського – відчуття часу, що поєднується зі сповідальністю й відкритістю до сприйняття почуттів.

Провідним спеціалістом із творчості П. Антокольського є Л. Левін, автор монографії «Четыре жизни. Хроника трудов и дней Павла Антокольского» (1969), упорядник першого наукового видання його віршів у великій серії «Библиотеки поэта» та двотомного зібрання творів. У своїй монографії літературознавець поєднує історико-літературний аналіз з мемуарним елементом, з відомостями, почерпнутими в процесі особистого спілкування, із записами розмов з поетом, його суджень, з цитатами з численних листів. Л. Левін зазначав, що П. Антокольський був одним із перших поетів, хто спробував показати реальний світ післявоєнної Європи, розглядаючи події сучасності як закономірний підсумок історичного розвитку. Ці спостереження, на наш погляд, мають бути уточнені у зв'язку з особливостями ранньої лірики поета, яка йому, вочевидь, не була відома.

У підрозділі також проаналізовані публікації присвячені поемі П. Антокольського «Сын» (А. Абрамова, Р. Ігошиної, К. Нікітіної) та його пушкініані (Д. Резнікова), а також дисертація Т. Летапурс «Эволюция творческого метода П. Антокольского-поэта» (1989). Небхідно зазначити, що маючи намір висвітлити особливості творчого методу поета, дослідниця зосереджується лише на тематиці віршів і на визначенні їхнього місця в історії радянської літератури. На її думку, відсутність досвіду безпосередньої революційної боротьби не дозволяла П. Антокольському створювати реальні й точні картини дійсності. Т. Летапурс вважала, що основний зміст естетичного ідеалу поета можна визначити лише наприкінці 1930-х рр., коли формується його художньо-образна система. Цей висновок не є беззаперечним, оскільки нещодавно надруковані його ранні вірші свідчать про те, що цей процес відбувається вже в 1920-ті рр.

Початок ХХІ ст. позначився пошквалением інтересу до спадщини поета. Стаття Л. Озерова про П. Антокольського увійшла в словник «Русские писатели XX века» (2000). У ній міститься коротка характеристика його поетичного доробку, відзначений факт знайомства з В. Брюсовим, а також вплив, який мали на нього О. Блок, В. Маяковський і Б. Пастернак. Л. Аннінський, який присвятив поезії автора невелике есе, звертає увагу на її зв'язок з театральністю в широкому сенсі цього слова. В одному з останніх вишівських підручників «История русской литературы XX – начала XXI века» (2014 р.) творчість П. Антокольського взагалі не згадується в розділах з історії літератури початку ХХ ст.: він фігурує лише як поет, у чий творчості відображена тема війни.

До книги «Далеко это было где-то...» (2010) увійшли невідомі й раніше неопубліковані твори поета: рання поезія, дві п'єси, написана в зрілому віці

автобіографічна повість, «крамольні» вірші. Видання супроводжують коментарі, що пояснюють творчу історію доробку. У вступній статті міститься чимало спостережень, які можуть бути використані при осмисленні ранньої творчості П. Антокольського в контексті постсимволістської поезії.

У підрозділі **1.2. «Теоретико-методологічні основи дослідження»** визначаються основні підходи до вивчення ранньої поезії П. Антокольського.

Публікація невідомих творів є важливим кроком у створенні цілісного уявлення про обсяг спадщини письменника, її витoki, особливості, еволюцію та про місце його творчості в історії літератури. Для розв'язання цього завдання в процесі дослідження була врахована специфіка розвитку літературної ситуації 1910-х і 1920-х рр., поетика різних художніх систем – символізму, акмеїзму, футуризму, а також творчість поетів, які не належать до літературних течій, шкіл і груп. У книзі «Далеко это было где-то...» твори розташовані в хронологічній послідовності: вірші 1915 р.; вірші 1916–1917 рр.; 1917 р., 1918 р., вірші 1919–1940-х рр., 1943–1976 рр., п'єси та повість «Мои записки». Цю хронологію, на наш погляд, доцільно враховувати при періодизації ранньої творчості поета, яка в дисертації представлена двома періодами: поезія 1910-х рр. – поезія «учнівського» періоду, до якої віднесено твори 1915–1919 рр., і вірші 1920-х рр. Підставою для такої періодизації є різноманітність творчих пошуків поета того часу й тяжіння до різних художніх систем.

Своєрідність поезії двох перших періодів творчості визначається з опертям на важливі в методологічному аспекті праці В. Баєвського, З. Мінц, В. Коровіна, Є. Пономарьова, М. Чудакової та ін., що присвячені специфіці літературно-художніх шукань першої третини ХХ ст., розвитку різних художніх систем, літературних жанрів і окремих тем.

Характеризуючи літературну ситуацію 1910-х рр., В. Баєвський вважав, що в її суперечливості й непослідовності є своя логіка. Вона визначається постанням нової культурної парадигми, яка визріла в надрах попередньої художньої системи. У цій атмосфері формувалася творчість П. Антокольського, сучасника суперечливих літературних і театральних пошуків. Його пристрасне захоплення театром збіглося із загальною тенденцією театралізації життя й культури («кав'ярного» періоду). Визначальним для поезії була криза символізму.

З. Мінц зазначала, що пізньому символізму властиве єднання з модерністськими шуканнями і відштовхування від них, особливо в галузі стилізацій, тісно пов'язаних зі світом мистецтва. У цей період окреслилося нове ставлення письменників до зображення часу і простору. Світ твору віддалявся від читача (інша епоха, інша країна, інші соціальні ролі). Але в цьому віддаленні постає «надісторичний» пласт значень», тому «чуже» і далеке пов'язане зі «своїм» і сучасним. Саме ці зауваження важливі для розуміння домінантної риси поезії П. Антокольського – його ставлення до часу.

Становлення поета відбувалося під час двох різних періодів в історії російської поезії. Перший пов'язаний із кризою символізму і зародженням нових течій, другий – із завершенням Срібного віку й формуванням нової соціокультурної ситуації. Невідома частина його спадщини, що припала на ці періоди, представлена віршами 1915–1916 рр.: 53 вірші 1915 р.; 87 віршів, датованих 1916–1917 рр.; 49

віршів 1917 р.; 64 вірші, створені в 1918 р., і 23 вірші, які стосуються 1920-х рр. Таким чином, твори 1915–1920-х рр., що складають великий масив доробку П. Антокольського, ніколи не ставали об'єктом уваги дослідників. Саме вони дозволяють уточнити періодизацію творчості поета, виокремивши в ній період «учнівства», і доповнити уявлення про тематичне, жанрове, поетологічне розмаїття його творчості. Невідома частина поезії П. Антокольського також може слугувати основою для перекодування його письменницької репутації.

Другий розділ «Рання поезія П. Антокольського в контексті російської поезії 1910-х рр.», що складається з чотирьох підрозділів, присвячений аналізу першого періоду творчості поета. У підрозділі **2.1. «Поезія П. Антокольського “учнівського” періоду і спадщина символізму»** зазначається, що ранні вірші були написані в 1915 р. й пов'язані із загальним настроєм і образністю символістської поезії. У них відчутна експлуатація плідних для цієї поетичної течії образів таємниці, безвір'я, розчарування, що виглядає як наслідування. У першому вірші «О, как трудна и как отрадна...» (1915) присутній переспів тематики й використання центрального поетичного образу та сюжету вірша В. Брюсова «Нить Ариадны» (1902). У сильній позиції фіналу віршів обох поетів звучить думка про таємницю. Наслідування В. Брюсова відчувається і в інших творах автора. Зокрема у використанні форми подання ліричного героя («я – это...») та звернення до портретів культурних діячів минулого.

Вірш «Наигрыш» (1915) містить відсилання до назви четвертої симфонії А. Белого «Кубок метелей» (1908). Образ «кубку» постає також і у вірші «Прильнул бы к алмазному кубку...» (1915). Але наскрізна анафора вірша «Наигрыш» походить від поезії В. Брюсова. П. Антокольський створює оригінальний вірш, у якому ліричний герой, перебираючи різні ролі, залишається самим собою. Різні іпостасі не можуть заступати справжню особистість: «Я – это я. И больше ничего». Цей же прийом використано автором і у вірші «Так я богат» (1915), але ліричним героєм може бути й жінка («Коломбина»). Тематика ранніх віршів П. Антокольського засвідчує перебування молодого поета в загальному руслі символістської поезії тих років. Однак тема поета і поезії інтерпретується в нього не як служіння вищій духовній ідеї, а як заняття земне, складне, що потребує праці й завзяття («Есть много на земле занятый и профессий...», «Двое»).

Обумовленість перших творів символістською тематикою та поетикою визнавав і сам поет. У повісті «Мои записки» він писав про вплив О. Блока. В уривку з поеми «Корабли» (1915) поет створює навіть образ сучасника, що нагадує описаний у його повісті образ. «Корабли» суголосні з поемою О. Блока «Её прибытие» (1904) та з ранніми віршами Е. Багрицького. Ключовим для них є образ «голубых кораблей». Сприйняв молодий поет від поезії О. Блока і образ «прекрасной Дамы», яку він іменує «Она», «Её», «Незнакомка», образи Коломбіни, П'єро і Арлекіна («Юность», «Коломбина», «Comedia dell'arte», «Пьеро умирает»). Вірш «Мой ржавый меч – любовь. Кто знает меч чудесней?..» (1915) близький до вірша І. Еренбурга «В одежде гордого сеньора...» (1910). З ним твір П. Антокольського споріднює поетична ситуація, схожі й фінальні строфи віршів. Рання лірика І. Еренбурга також залежна від поезії символізму, тож збіг теми й образів тут закономірний. Про це свідчить і вірш П. Антокольського «Я вынул из

подвала ржавый меч...» (1916). Це своєрідний «хрестовий похід» за кохання, але герой іронічно знижує пафос високого служіння: «Пустые, романтические бредни». Іронічне зниження, яке часто використовує автор, істотно вирізняє його з-поміж послідовників символістської поезії.

У низці віршів П. Антокольського того часу залежність від поезики символізму виражена на рівні окремих поетичних образів, що не завжди можна пояснити наслідуванням поезії О. Блока: «Странствующий принц» (1915); «Была ли правда суждена...» (1915); «Все в той же позе, с той же белой розой...» (1915–1916); «Я искал тебя так долго в городах, домах и башнях...» (1916); «Новый год – это новое счастье...» (1916). Цитата з вірша Д. Мережковського «Мы – дети ночи» увійшла у вірш «Мы ждем у твоего порога...». Більш витончене використання символістського інструментарію характерне для віршів «Я видел океан неукротимой Воли...» (1915) і «Благовещенье» (1916). Але у вірші «Я знаю дьявольское чудо...» (1916) герой – «паяц» – повстає проти призначеної йому ролі шукати, служити, чекати на Неї. Поет допускає прозаїзацію «блоківського» сюжету очікування побачення з Нею. Вірш є прикладом того, як здійснюється вихід зі сфери наслідування за допомогою іронії та самоіронії.

У період учнівства молодий поет зазнавав і інших впливів, зокрема вплив творчості Є. Дмитрієвої (Васильєвої), що увійшла в поезію під псевдонімом Черубіна де Габріак, про що йдеться в підрозділі 2.2. «Вірші П. Антокольського 1915 – 1916 рр. і містифікація Є. Дмитрієвої (Васильєвої)». Автор потрапив під чар її поетичного світу, вигаданої біографії, тематики й образів. У його творах постають образи лицарів, Єрусалиму, картини боїв, а також звучить тема невловного кохання: образ недосяжної жінки суголосний блоківській героїні («Магическое», «Так я богат», «Инфанти бледные с точеными руками...» (1915)). Відомому віршу Черубіни де Габріак «Червлёный щит в моем гербе...» (1909) співзвучний вірш П. Антокольського «Мой ржавый меч – любовь. Кто знает меч чудесней?». Образ Попелюшки в низці віршів поета перегукується з творами Черубіни «Ни Золушки шаги по пыльному паркету...», «Инфанти бледные с точеными руками...», утім, він дисонує з католицькою образністю поетеси й видається штучною спробою передати переживання героїні. А піднесений пафос знімається в зізнанні автора, що цей образ «тянется из книжного истока».

У вірші «Он всю ночь стоит у изголовья...» (1916) П. Антокольський відтворює характерний для лірики Черубіни де Габріак сюжет про молитву. Тематично близький вірш «Она придет в последней выюге...» (1916) містить такий самий сюжет, але скорочений до формули «кохання – смерть». Зближує поезію двох авторів і тема передчасної смерті, яка в середині 1910-х рр. була майже неодмінним атрибутом поезії й побутувала вже багато в чому клішованою й банальною. Її іронічна інтерпретація у віршах «Вот и умер. Лежу под покровом...» (1916) та «Долго в мире пугали... Нажужжали в уши...» (1916) невласлива для творчості поетеси.

У підрозділі 2.3. «Театр і театралізація дійсності в поезії П. Антокольського 1910-х рр.» зазначається, що поетове захоплення театром збіглося з всеохопною театралізацією, що заторкнула всі сфери тогочасної культури. Театральна тематика, образи, пов'язані з театральним побутом, увійшли в ранні

вірші П. Антокольського в контексті уявлення про людське життя як гру (або сон, ілюзію), логіку якої визначають драматург, режисер, бутафор тощо. Його ліричний герой грає різні ролі, приміряє на себе різні ампула. Зіставлення з віршем Е. Багрицького «К огню вселенскому» (1923) показує індивідуальне розкриття цієї теми. Метафора «життя – театр» розгортається у віршах «Шекспир» (1915) та «Гамлет» (1915). Театр Шекспіра в П. Антокольського – це насамперед «Гамлет» і його персонажі. У Б. Пастернака – його сонети. Так, у його вірші «Шекспир» (1919) оточення не здатне зрозуміти сонети Шекспіра. Вірш про Шекспіра є твором про поета і поезію, і Б. Пастернак робить свій внесок у розробку цієї теми.

Театралізація дійсності присутня і у філософській ліриці П. Антокольського, де буденне перевтілюється в буттєве («Мы ждем у твоего порога...», 1916; «Эдмонд Кин», 1918), у віршах, присвячених Ю. Завадському («Дождь бьет в стекло. Удушье темноты», 1915; «Король упал. Он был в своей прекрасной...», 1915; «Инфанты бледные с точеными руками...»). Вірші, пов'язані з темою театру, написані загалом у руслі традиційної для російської поезії тих років образності і стилістики. Оригінальне прочитання цієї теми представлено у вірші «Театральный разъезд» (1918). Разом з іншими засобами виразності, що нагадують інструментарій В. Маяковського («призраки скошенных окон», «бешеный карандаш», «гроза корчевала», «По облакам бурелом топором»), вони характеризують стан ліричного героя, що прощається з юнацькою п'есою і відкритий до нового етапу свого життя. Вірш «Я глубоко дышал от утра до заката...» (1918) нагадує вірш О. Мандельштама «Летают Валкирии, поют смычки...» (1913). Але якщо у О. Мандельштама це замальовка театрального роз'їзду, то в П. Антокольського це метафора завершення юності.

У підрозділі **2.4. «Поетичні пошуки П. Антокольського другої половини 1910-х рр. і російська поезія того часу»** зазначається, що у віршах 1917–1919 рр. відбувається поступова зміна тематики та змінюється поетичний інструментарій, що зближує поета з естетикою російського футуризму. Ці зміни проявляються у відмові від умовної образності, у використанні енергійних порівнянь, метафор та метонімій, у зростанні числа урбаністичних образів. Істотні зміни відбуваються в образі ліричного героя, який не просто стверджує: «Я – это я», але оголює глибокі індивідуальні переживання кохання, мук творчості. Загальний настрій лірики тих років песимістичний. Політичні події, зображені в поезії, часто набувають вигляду театралізованого дійства.

Вплив поезії футуризму проявляється в специфічній образності й кольоропису. У вірші «В громах оркестра рыщет чья-то фраза...» (1916/1917 рр.) очевидні елементи «маяковської» поетики: «Проходят пары в желтых вспышках газа», «Бульварный флирт в чаду кофеен пыльных». Кольоропис і опуклі образи нагадують вірші В. Маяковського «За женщиной» і «Кофта фата». Близький поетичному світогляду Маяковського і образ міста, і сама міська тема («Есть скука прочитанных книг...», 1916–1917 рр.; «Когда каскады толп в пустое небо влезут...», 1917; «И вот Она, о Ком мечтали деды...», 1917) тощо. Для П. Антокольського був близьким погляд на революційні події М. Цветаєвої, яка в революції 1917 р. вбачала поєднання сучасності та історії. Воскрешаючи епоху Петра («За Отрока – за Голубя – за Сына...», 1917; цикл «Москве», 1917), М. Цветаєва говорить про сучасність,

осмислюючи її онтологічно. П. Антокольський, проводячи історичні аналогії, бачить дійсність з дистанції тривалого історичного часу. Між віршами П. Антокольського та М. Цветаєвої виявляється чимало тематичних і образних перегуків. Попри те, що у віршах М. Цветаєвої створюється образ Москви, а П. Антокольського – Петрограда, образ міста, великого Граду має багато спільного. Споріднені вірші двох авторів і атмосферою непевності, хаосу, руйнування звичного порядку речей.

У третьому розділі **«Поезія П. Антокольського 1920-х рр.: текст і контекст»**, що складається з трьох підрозділів, аналізується поезія другого періоду його творчості. У підрозділі **3.1. «Пушкінська тема в контексті поетичної пушкініани 1920-х рр.»** зазначається, що лірика поета перебувала в цей період між системами символізму і футуризму, і лише у віршах кінця 1910-х рр. поглиблюються індивідуальні поетичні шукання. Вони можуть бути визначені в координатах поезії постсимволізму: поети, сформовані наприкінці цієї поетичної течії, збагачувалися не тільки можливостями її художнього вираження, інструментарієм, а й також засвоювали досвід акмеїзму та футуризму, ставали учасниками або сучасниками шукань авангарду. Поезія постсимволізму охоплює увесь спектр суперечливих творчих шукань того часу, і, оскільки, творчість П. Антокольського безсумнівно належить до художніх явищ цього напрямку, пушкінська тема розроблялася ним у цьому руслі.

П. Антокольський осмислює значення особистості та творчості О. Пушкіна в контексті розвитку російської і європейської культури, що надає темі історичного і філософського масштабу. Багато подій навколишньої дійсності він сприймав крізь призму пушкінської творчості – одного з джерел «книжності» його поезії («И вот Она, о Ком мечтали деды...», «Пушкин»). Порівняння віршів, присвячених О. Пушкіну, з поезіями «Юбилейное» В. Маяковського, «О Пушкине» Е. Багрицького, «Пушкину» С. Єсеніна дає можливість говорити про вихід П. Антокольського зі сфери наслідування естетики футуризму. Пушкінська тема, образ поета і його інтертекст посідають важливе місце й у творчості О. Мандельштама, А. Ахматової, Б. Пастернака. Слід зауважити, що П. Антокольський багато в чому рухався саме в напрямку, заданому акмеїстами, а саме: відмовляється від парадного, агітаційного прославлення О. Пушкіна, підкреслює глибинний вплив його слова й думки на всю російську культуру та передає це за допомогою включення у свої твори пушкінських координат: імен його персонажів, уявлень про його біографію і особисту долю («Нева в 1924 году», «Письмо в Польшу», замальовка в прозі «6 октября 1833 года» та ін.).

У підрозділі **3.2. «Особливості поетичної “географії” П. Г. Антокольського 1920-х рр. і поезія його сучасників»** зазначається, що його вірші звернені до різних країн і міст Європи. У такій увазі до «географічних» координат нами вбачається вплив акмеїзму. Слід наголосити, що подібна увага письменників до Заходу була також зумовлена відкриттям кордонів для поїздок радянських письменників за кордон маршрутом «руху соціалістичної ідеї» (Є. Пономарьов) до Німеччини та Франції. Вірші П. Антокольського на цю тему зібрані в книгу «Запад» (1926). Погляд поета на Європу вирізняється своїм неагітаційним характером, на відміну від вираженого в поезії В. Маяковського чи тогочасній публіцистиці.

Вірші, що увійшли в збірку «Запад», об'єднані в чотири рубрики: «Запад», «Швеція 1923 г.», «Германия 1923 г.», «1914–1924». Їх пронизує відчуття жалю за безповоротно втраченим минулим, виражене розчарування ліричного героя, який сподівався знайти в культурній Європі місце духовного порятунку, але зіткнувся з іншою реальністю. Воно близьке настрою героя О. Мандельштама («Європа», 1914). У Німеччині П. Антокольський прагнув знайти сліди літературної міфології («Ночной разговор»). З віршем Б. Пастернака «Мефистофель» (1919) його зближує виразний кольоропис: героя оточує червоний колір, образ грози.

Поєми П. Антокольського «Робеспьер и Горгона», «Франсуа Вийон», «Коммуна 71 года», а також низка інших віршів присвячені Франції. У ранніх віршах згадуються Марсельєза, Бонапарт («імператор»), Жиронда, Жанна д'Арк, Notre Dame. Але на відміну від сучасників, він сприймав французьку революцію як переворот і різко характеризував її учасників («1793», 1918). Революційний народ – це «рвань», а підтримка революційного терору – «гиканье»; кинджал, яким Шарлотта Корде вбила Марата – «кинжал Немезиды» тощо. Через невідцензурний характер вірша поетові довелося його дещо переробити. У підрозділі аналізуються також вірші «Санкюлот» (1925), «Мать моя была, наверно, ведьма...» (1917), «Я видел этот мир, как на холстах Мантеньи...» (1917) «Еще санкюлот» і показано неприязне ставлення поета до революції: вона осмислена, як зло, що руйнує основи держави, культури, людського життя.

До контексту аналізу залучений також вірш О. Мандельштама «Париж» (1923). У нього, як і у П. Антокольського, в образ міста включені прикмети сучасності та історичних подій. У свідомості обох поетів Париж – це сучасне місто і одна зі старих столиць Європи, яка пережила жахи революційних потрясінь і перемог.

Дослідники, які писали про особливості поезії П. Антокольського, виділяли в його спадщині тему часу, ходу історії. Вірш «История» містить мотиви, розвиток яких очевидний вже в зрілій творчості поета. Цей твір розглянутий у порівнянні з віршем «История» (1927) Б. Пастернака. Усвідомлення масштабу історії в обох поетів подібне й передане через рух. Індивідуальна своєрідність «історичних» віршів П. Антокольського визначається при аналізі творів «Європа! Ты помнишь когда...», «Третья республика», «Бульвар Сен Мишель», «Химеры», «Песня дождя», «Итог».

У віршах П. Антокольського, як і в російській поезії 1920-х рр., поетична «географія» розширюється: тогочасне поетичне покоління відкривало для себе західну Європу, Америку. Інтерес до міст і їхніх архітектурних скарбів особливо був притаманний поетам-акмеїстам у зв'язку з уявленням акмеїзму про збереження цінностей людської культури передусім в архітектурі та скульптурі. Не випадково в поезії О. Мандельштама багато віршів, присвячених саме їм («Дворцовая площадь», «Реймс и Кельн», «Адмиралтейство», «Феодосия», «Notre Dame» і ін.). М. Тихонов, В. Луговський, а також поети наступного покоління, як пізніший у часі Є. Євтушенко, об'єднували вірші на цю тему в спеціальні розділи або рубрики своїх книжок. У них зберігається задана В. Маяковським система поетичних координат, що дозволяє висловити своє ставлення до Європи. Вплив В. Маяковського на поезію П. Антокольського проявився і в тому, що з його віршів про Захід у творчість

молодого поета увійшла соціальна тема, прагнення виміряти цінність країн і міст у ставленні до героїчного минулого і до простої людини. Поет бачив у літературно-художньому минулому єдиний комплекс смислових і цінносних значень, який проступав у його творах. І це створювало особливий поетичний хронотоп.

У підрозділі **3.3. «“Деталь”, “річ” і “ім’я” в поезиці П. Антокольського 1920-х рр.»** увагу зосереджено на співвіднесенні його віршів з поезією акмеїзму. В. Баєвський вважав, що поет належить до покоління акмеїзму, проте справедливо не зараховував його до цієї течії.

П. Антокольський належав до покоління, з якого вийшла ціла плеяда російських поетів: В. Луговський, М. Светлов, Е. Багрицький, О. Сурков, М. Тихонов і багато ін. Кожен із них, сформований в атмосфері Срібного віку, знайшов свій власний образ, голос, тему. Але й досі стереотипи, що склалися в радянському літературознавстві, спонукають розглядати творчість поетів у контексті «комсомольської» або молоді радянської поезії.

Це спотворює картину історико-літературного розвитку, заважає в з’ясуванні справжньої приналежності поетів до тієї чи іншої літературної традиції. Серед тем, властивих творчості цього покоління, виділяється «романтика боїв і походів». Тому особистою драмою для М. Тихонова, М. Светлова і Е. Багрицького був НЕП. Зміна соціальних пріоритетів істотно вплинула на долю самої лірики, якої в ці роки стає кількісно менше. Це пояснює тематичний рух у поезії П. Антокольського, збільшення в його творчості частки ліро-епіки, драматургії, а також небажання публікувати частину своїх творів. Серед них – і вірші, присвячені поетичному ремеслу.

Ця тема отримує найбільш чітке вираження у творах 1920 -х рр. У віршах про музу та про труднощі письменницької майстерності визначається своєрідне розуміння ролі поета, далеке від вимог до пролетарських письменників. Між ліричним героєм П. Антокольського та музою виникає глибоке протиріччя, пов’язане з місією, непосильною для поета, чий образ співвіднесений з розп’ятим на хресті.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких **висновків**.

Традиційно творчість П. Антокольського розглядається в контексті радянської поезії і часом його входження в літературу вважаються 1920-ті роки. У пропонованій дисертації переосмислюється такий підхід у зв’язку з введенням у науковий обіг більше двохсот раніше неопублікованих творів. Їхній аналіз дозволяє уточнити періодизацію творчості письменника, виокремивши в ній період «учнівства», що припав на 1910-і рр. П. Антокольський як поет сформувався в Срібному віці російської поезії, пройшовши через захоплення символізмом, футуризмом і акмеїзмом. Він засвоїв деякі елементи поетики цих течій і в процесі учнівства сформувався як самостійний, самобутній поет зі своєю темою і образом ліричного героя. Як і багато його сучасників, письменник не був прихильником революції 1917 р., проте вписався в нову соціокультурну ситуацію, став відомим автором, який мав своїх читачів і шанувальників. Перекодування його письменницької репутації дозволяє говорити про нього, як про поета Срібного віку, з художнім і культурним багажем якого пов’язані особливості його й подальшої творчості.

Поезія П. Антокольського вивчена фрагментарно й неповно. Спостереження дослідників (Л. Аннінського, Т. Бек, І. Грінберга, В. Динник, Р. Ігошиної, С. Крилової, Л. Левіна, Т. Летапурс, К. Нікітіної, Л. Озерова, Д. Резнікова, А. Тарасенкова) не дають уявлення про повний обсяг і різноманітність його спадщини.

У дисертації ця прогалина заповнюється шляхом вивчення творів 1910-х – 1920-х рр. в широкому контексті постсимволізму, в порівнянні та зіставленні з творами поетів, які належать до різних течій, шкіл, груп: О. Блока, В. Брюсова, Є. Дмитрієвої (Васильєвої), В. Маяковського, Б. Пастернака, О. Мандельштама, Е. Багрицького, С. Єсеніна, І. Северяніна, Н. Матвєєвої, О. Прокоф'єва, С. Маршака, М. Цвєтаєвої та ін.

Поетика ранньої лірики П. Антокольського, її тематика й образність обумовлені впливом символізму і насамперед творами О. Блока і В. Брюсова. Звернення до їхнього досвіду відбувалося в період кризи символізму й багато поетичних рішень автора є наслідуваннями, у яких експлуатовалися широко вживані засоби виразності та клішовані образи.

Найбільш стійкою в ліриці П. Антокольського 1910-х рр. стала тематика таємниці, безвір'я, розчарування, пошуку шляхів, функції поета і поезії; поетичні образи кубка, блакитних кораблів, Балаганчика і його персонажів, Незнайомки, Її, терема, непереступного порогу, блакитної річки, вірного слуги; серенади, золотої ризи, замка, лютні, вінця, обітниці, в'язниці, палацу, мандрівника, троянди в келиху, нового неба, міста святого, лицарів Діви і Пречистої Діви; поет втілює сюжети виходу на турнір, битви, хрестового походу. Це засвідчує переважний вплив творчості О. Блока на П. Антокольського. Від поезії В. Брюсова П. Антокольським сприйнята форма подання ліричного героя («я – это») і створення портретів культурних діячів минулого. Однак на відміну від В. Брюсова, П. Антокольський обирає для інтерпретації не античну, а вітчизняну історію та культуру.

Наслідувальний характер ранньої лірики поета підтверджують його спроби використовувати деякі елементи поетики Черубіни де Габріак. Поетові були близькі екзотичний світ католицької Іспанії, тема нездійсненої любові, передчасної смерті, невловного образу коханої, мотив подвійності, образи інфанти, Попелюшки, лицарів, Єрусалима, битв, кришталевого черевичка, запозичені з поезії сучасниці. Але на відміну від поетичного світу, створеного Є. Дмитрієвою (Васильєвою), в поезії П. Антокольського вони не стають частиною його власної поетичної системи, вступають в протиріччя з іншими елементами.

Вирізняє ранню поезію П. Антокольського тема театру – наскрізна тема його творчості. У зв'язку із захопленням театром і багаторічним співробітництвом з театрами, його поезія збагатилася не тільки цією тематикою, а й тематикою гри. Поет створює кілька варіантів цієї теми: театр – метафора самого життя, якою керує режисер, бутафор, які є драматургами класичної драматургії; у театрі життя розгортаються інтимні драми ліричного героя; завершення вистави символізує звільнення від минулого, перехід у новий період життя тощо. Вихід зі складних емоційних станів герой знаходить в іронічному зниженні або припиненні ситуації гри («я больше не играю»). У поезії виникають специфічні поетичні сюжети (театральна вистава, життя трупи після вистави, театральний роз'їзд тощо),

створюються образи театральних амплуа і театральні маски (еквілібристка, циркачка, паяц; Коломбіна, П'єро і Арлекіно; маріонетки, ляльки); вводяться елементи театального побуту, що включені в сферу філософського розуміння буття як гри вищих сил з людиною. Онтологічне звучання отримує в поета тема завершення вистави (балагана). На відміну від театралізації, властивої поезії символізму, в поезії П. Антокольського вона позбавлена містики, попри те, що в його віршах звучить думка про вищі сили, які керують життям людини.

У віршах П. Антокольського 1917–1919 рр. чітко проявляється вплив поезії футуризму, творчості В. Маяковського і Б. Пастернака. Свідченням цього є зміна тематики й засобів художньої виразності. У його поезію входить тема міста з властивою їй яскравістю порівнянь, метафор, метонімії. Жанрова природа творів змінюється, у них збільшується частка філософської лірики, пов'язаної з потребою усвідомити масштаб суспільних потрясінь. Зміни в образі ліричного героя обумовлені оголенням глибоких переживань, підвищенням інтелектуальності віршів. Песимізм ліричного героя пов'язаний з катастрофою колишнього порядку речей, хаосом, невпевненістю. Однак суспільно-політичні події, прикмети яких проникають у поезію, часто набувають вигляду театралізованого дійства.

Порівняння віршів поета цих років із творами М. Цветаєвої виявляє подібне прагнення осмислити сучасність через історичні аналогії. Зближує їхню поезію й образ міста і Граду. Але ліричний герой П. Антокольського відсторонений від важливих подій сьогодення, аполітичний і, на відміну від героїні М. Цветаєвої, включеної в боротьбу білих з червоними («Лебедийний стан»), занурений у власні переживання. Як і М. Цветаєва, П. Антокольський згадує у своїх віршах імена російських історичних постатей.

До другого періоду творчості П. Антокольського віднесені твори 1920-х рр. Незважаючи на істотний вплив символізму та футуризму в перший період, П. Антокольський звільняється від їхніх прийомів і інструментарію. Поезія 1920-х рр. засвідчує виразне тяжіння до акмеїзму з його увагою до культурних і архітектурних пам'яток минулого, до опуклих деталей і предметів матеріального світу, звернення до імен визначних діячів вітчизняної історії і культури.

Одна з центральних тем творчості поета – пушкінська тема – отримує виразне й своєрідне тлумачення. П. Антокольський прагне до актуалізації пушкінського історизму, до введення в новий соціальний і культурний контекст персонажів поета, до використання його інтертексту. Однак ліричний герой не співвідносить себе з О. Пушкіним, не розмірковує про своє місце в історії літератури, хоча, як і інші поети того часу, «осучаснює» його. Вірші Б. Пастернака свідчать про більш масштабне і більш відсторонене, ніж у П. Антокольського, осмислення пушкінської теми. У Б. Пастернака джерелом інтертексту також є «Медний всадник» і пушкінський «Пророк». М. Цветаєва, на відміну від П. Антокольського, сприймає особистість і творчість О. Пушкіна у світлі міфопоетики, а радянські поети (Н. Матвєєва, С. Маршак, О. Прокоф'єв) використовують його авторитет в агітаційних цілях.

Виникнення теми Заходу в поезії П. Антокольського обумовлено трьома різними обставинами: біографічними, соціокультурними і естетичними. Біографічний аспект цієї теми пов'язаний з гастрольями вахтангівського театру, що

проходили по країнах Західної Європи. Соціокультурний аспект пов'язаний із загальною тенденцією 1920-х рр. – почастишали поїздки радянських письменників у Європу. Естетичний аспект – наслідування акмеїзму з його підвищеним інтересом до архітектури та пластичних мистецтв. Усе це було причиною розширення поетичної «географії» віршів П. Антокольського 1920-х рр. Але йому чужі агітаційні цілі подорожей, він пише про історію, культуру та літературу, а не про політику й соціальні потрясіння. У його творах постає опозиція між славним минулим Європи і її міщанським побутом, між величчю історичного досвіду і дріб'язковістю сучасності. У поетичній подорожі по Західній Європі П. Антокольський близький до О. Мандельштама наскрізним співвіднесенням історії і сучасності, подібним поглядом на значення європейської культури. Також виявляється й близькість до Е. Багрицького, зокрема в ставленні до війни («Враг»), де стираються національні відмінності. Утім, П. Антокольський розійшовся з Е. Багрицьким у поглядах на Французьку революцію: він висловлює крайнє неприйняття тих, хто скоїв переворот 1917 році. Аналіз віршів про Західну Європу свідчить про кардинальну відмінність поезії П. Антокольського від поезії В. Маяковського, який створював поетичні та публіцистичні звіти про поїздки з агітаційними цілями. Так само далека поетові й відстороненість Б. Пастернака від історії у його віршах про Європу. Серед поезії сучасників вірші П. Антокольського 1920-х рр. істотно вирізняються темою часу і історії.

Поезія П. Антокольського 1920-х рр., розглянута в контексті постсимволізму, вказує на приналежність поета до лінії акмеїзму. У його творчості цих років переважають виразні образи, увага до деталей і предметів, точність і міра в описах, за допомогою яких передаються думки й почуття ліричного героя; зв'язком з культурними і літературними прикметами минулого (ім'я, посвята, алюзії) та їхньою актуалізацією для вираження думки.

У результаті аналізу виявлено запозичення схожих поетичних сюжетів у поетів-акмеїстів (зокрема в О. Мандельштама), наслідування їхніх віршів, введення їхнього інтертексту, а також дотримання деяких положень акмеїстичної програми. Але водночас зауважуємо, що провідні теми всієї творчості поета – тема театру і тема поета і поезії – не отримали філософського осмислення у творчості О. Мандельштама. Розійшовся з ним П. Антокольський і в ставленні до теми ремесла. Якщо в О. Мандельштама це вище призначення поета, то в П. Антокольського це – осягнення майстерності життя, проникнення в її таємниці, закономірності. Образ ремесла поєднується в нього з образами душі й поезії.

«Тихий», неофіційний характер творчості поета і його песимізм, який відзначається багатьма фахівцями, у дисертації пояснюються засвоєнням П. Антокольським основного положення акмеїстичної програми, що не наділяло поета функцією творця краси в процесі творчості. Додатковим фактором, що впливав на загальний лад його поезії, можна назвати складну соціокультурну ситуацію, ідеологічний тиск на поета, який вважав, що значну частину своїх творів не потрібно публікувати.

Поетична спадщина П. Антокольського 1910-х – 1920-х рр., розглянута в контексті поезії постсимволізму, свідчить про те, що перші два періоди творчості поета були тісно пов'язані з культурою Срібного віку, у якій він сформувався як

оригінальний поет. Саме цим зумовлений неоромантичний погляд автора на поета і його функцію, на історію і її діячів, на призначення людини. Відсторонюючись як митець від участі в ідеологічній боротьбі, він і в 1930-х – 1970-х рр. зберігав прихильність до високих поетичних традицій, що була притаманна його творчості відпочатку. Теми Театру, Часу і Історії, які визначили образ поета, формувалися саме в 1910-ті – 1920-ті рр. в тяжінні і відштовхуванні від розмаїття творчих шукань попередників і сучасників.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Зубенко С. А. Театр в жизни и творчестве молодого П. Антокольского // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство. Харків: Нове слово, 2012. № 3 (71) Ч.1. С. 65–74.

2. Зубенко С. А. Авторская позиция в поэме П. Антокольского «Сын» // Мова і Культура. (Науковий журнал). К.: КНУ ім.Т.Г.Шевченка, 2012. Вип. 15. Т. IV (158). С. 222–228.

3. Зубенко С. А. Творческая история поэмы П. Г. Антокольского «Сын» // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство. Харків: Нове слово, 2013. Вип. 1 (73). Ч. 2. С. 82–91.

4. Зубенко С. А. События и лица революционной эпохи в стихах молодого П. Г. Антокольского // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство. Харків: Нове слово, 2013. Вип. 4 (76) Ч.1. С. 64–72.

5. Зубенко С. А. Пушкин в стихах П. Г. Антокольского // Вестник Крымских литературных чтений: Сб. науч. статей и материалов. Симферополь: Крымский архив, 2013. Вып. 9. Ч. 2. С. 162–169.

6. Зубенко С. А. Образ Пушкина в поэтическом творчестве П. Антокольского // Пушкин и его современники: версия молодых. Альманах. Болдино-Арзамас: АГПИ, 2013. Вып.3. С. 59–75.

7. Зубенко С. А. Стихотворения П. Антокольского 1915–1916 гг. и мистификация Е. Дмитриевой // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Вип. 2 (86). С. 128–138.

Статті в інших виданнях:

8. Зубенко С. А. Творчество П. Антокольского в оценках В. Луговского // Вісімнадцяті міжнародні читання молодих учених пам'яті Л.Я. Лівшиця. Тези. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. С. 38.

9. Зубенко С. А. Об особенностях ранней лирики П. Антокольского // Українська освіта і наука в ХХІ столітті: погляд молоді.: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (11–12 травня 2017 року м. Харків). Харків: ХНПУ, 2017. С. 21–24.

АНОТАЦІЯ

Зубенко С.О. Поезія Павла Антокольського 1910-х – 1920-х рр. у контексті поезії постсимволізму. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди МОН України. – Харків, 2018.

У дисертації виявлено своєрідність поетичної спадщини П. Антокольського 1910-х – 1920-х рр. в контексті поезії постсимволізму.

Традиційно творчість П. Антокольського розглядається в контексті радянської поезії і часом його входження в літературу вважаються 1920-ті роки. У пропонованій дисертації переосмислюється такий підхід у зв'язку з введенням у науковий обіг більше двохсот раніше неопублікованих творів. Їхній аналіз дозволяє уточнити періодизацію творчості письменника, виокремивши в ній період «учнівства», що припав на 1910-і рр. П. Антокольський як поет сформувався в Срібному віці російської поезії, пройшовши через захоплення символізмом, футуризмом і акмеїзмом.

Він засвоїв деякі елементи поезики цих течій і в процесі учнівства сформувався як самостійний, самобутній поет зі своєю темою і образом ліричного героя. Як і багато його сучасників, письменник не був прихильником революції 1917 р., проте вписався в нову соціокультурну ситуацію, став відомим автором, який мав своїх читачів і шанувальників. Перекодування його письменницької репутації дозволяє говорити про нього, як про поета Срібного віку, з художнім і культурним багажем якого пов'язані особливості його й подальшої творчості.

Відсторонюючись як митець від участі в ідеологічній боротьбі, він і в 1930-х – 1970-х рр. зберігав прихильність до високих поетичних традицій, що була притаманна його творчості від початку. Теми Театру, Часу і Історії, які визначили образ поета, формувалися саме в 1910-ті – 1920-ті рр. в тяжінні і відштовхуванні від розмаїття творчих шукань попередників і сучасників.

Ключові слова: символізм, акмеїзм, футуризм, постсимволізм, традиція, наслідування, варіація.

АННОТАЦИЯ

Зубенко С. А. Поезия Павла Антокольского 1910-х – 1920-х гг. в контексте поэзии постсимволизма. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины. – Харьков, 2018.

Творчество П. Антокольского принято рассматривать в контексте советской поэзии и считать временем его вхождения в литературу 1920-е годы. Эта точка зрения в диссертации пересматривается в связи с введением в научный оборот более двухсот ранее непубликовавшихся произведений. Их анализ позволяет уточнить периодизацию его творчества, выделив в нем период «ученичества», пришедшийся

на 1910-е годы. П. Антокольский как поэт сформировался в Серебряном веке русской поэзии и прошел путь, начавшийся с увлечения символизмом, футуризмом и акмеизмом. Он усвоил некоторые элементы поэтики этих течений и в процессе ученичества сформировался как самостоятельный, самобытный поэт со своими темами и образом лирического героя. Как и многие его современники, он не был сторонником революции 1917 г., однако вписался в новую социокультурную ситуацию, стал известным поэтом, имевшим своих читателей и почитателей. Перекодирование его писательской репутации позволяет говорить о нем, как о поэте Серебряного века, с художественным и культурным багажом которого связаны особенности его стихотворений последующих лет.

Поэтика ранней лирики П. Антокольского, её тематика и образность обусловлены влиянием символизма, прежде всего, творчества А. Блока и В. Брюсова. Обращение к их опыту происходило в период кризиса символизма и многие поэтические решения поэта представляют собой подражания, в которых эксплуатировались расхожие средства выразительности и клишированные образы. Наиболее устойчивыми в лирике П. Антокольского 1910-х гг. стали тематика тайны, безверия, разочарования, поиска путей, функции поэта и поэзии; поэтические образы кубка, голубых кораблей, балаганчика и его персонажей, Незнакомки, Её, терема, непереступаемого порога, лазоревой реки, верного слуги; серенады, золотой ризы, замка, лютни, венца, обета, тюрьмы, дворца, странника, розы в бокале, нового неба, города святого, рыцарей Девы и Пречистой Девы; поэт воплощает сюжеты выхода на турнир, сражения, крестового похода. Подражательный характер ранней лирики поэта подтверждают его попытки использовать некоторые элементы поэтики Черубины де Габриак.

В связи с увлечением театром и многолетним сотрудничеством с театрами, его поэзия обогатилась не только этой тематикой, но и тематикой игры. Поэт создает несколько вариантов этой темы: театр – метафора самой жизни, руководимой Режиссером, Бутафором, драматургами классической драматургии; в театре жизни разворачиваются интимные драмы лирического героя; завершение спектакля символизирует освобождение от прошлого, переход в новый период жизни и т.д. Выход из сложных эмоциональных состояний герой находит в ироническом снижении или прекращении ситуации игры («я больше не играю...»).

В стихотворениях 1917 – 1919 гг. проявилось влияние на поэзию П. Антокольского поэзии футуризма, творчества В. Маяковского и Б. Пастернака. Свидетельством этого является смена тематики и средств художественной выразительности. В его поэзию входит тема города с присущим ей рядом выразительных сравнений, метафор, метонимий. Жанровая природа произведений меняется, в них увеличивается доля философской лирики, связанной с потребностью осознать масштаб общественных потрясений.

Ко второму периоду творчества П. Антокольского отнесены произведения 1920-х гг. Несмотря на существенное влияние символизма и футуризма в первый период, П. Антокольский освобождается от их приемов и инструментария. Поэзия 1920-х гг. свидетельствует об отчетливом тяготении к акмеизму с его вниманием к культурным и архитектурным памятникам прошлого, к выпуклым деталям и предметам материального мира, обращению к значимым именам деятелей

отечественной истории и культуры. Поэзия П. Антокольского 1920-х гг., рассмотренная в контексте постсимволизма, свидетельствует о принадлежности поэта к линии акмеизма. В его поэзии этих лет преобладают ясные образы, внимание к деталям и предметам, точность и мера в описаниях, с помощью которых передается мысль и чувство лирического героя; связью с культурными и литературными приметами прошлого (имя, посвящение, аллюзии) и их актуализацией для выражения ёмкой мысли. В результате анализа установлено заимствование сходных поэтических сюжетов у поэтов-акмеистов, выявлено подражание их стихотворениям, введение их интертекста, а также следование некоторым положениям акмеистической программы.

Отмечаемый специалистами «негромкий», неофициальный характер творчества поэта и его пессимизм в диссертации поясняются усвоением П. Антокольским основного положения акмеистической программы, не наделявшей поэта функцией создателя красоты в процессе творчества. Дополнительным фактором, влиявшим на общий строй поэзии П. Антокольского, представляется сложная социокультурная ситуация, идеологическое давление на поэта, предпочитавшего значительную часть своих произведений не публиковать.

Поэзия П. Антокольского 1910-х – 1920-х гг., рассмотренная в контексте поэзии постсимволизма, свидетельствует о том, что первые два периода творчества поэта были тесно связаны с культурой Серебряного века, в которой он сформировался как оригинальный поэт. От нее он воспринял неоромантический взгляд на поэта и его функцию, на историю и её деятелей, на предназначение человека. Отстранявшийся от участия своим творчеством в идеологической борьбе, он и в 1930-е – 1970-е гг. сохранял приверженность высоким поэтическим традициям, во многом сложившимся в начале его творчества. Определившие облик поэта темы Театра, Времени и Истории складывались именно в ранние периоды его творчества в притяжении и отталкивании от разноречивой поэзии, многообразия творческих устремлений его предшественников и современников, поэзии постсимволизма.

Ключевые слова: символизм, акмеизм, футуризм, постсимволизм, традиция, подражание, вариация.

SUMMARY

Zubenko S. A. Poetry by Pavel Antokolsky of 1910s – 1920s in the context of the poetry of post-symbolism. – The manuscript copyright.

Ph.D. thesis in Philological Sciences in speciality 10.01.02 – Russian Literature. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science. – Kharkiv, 2018.

The thesis reveals the peculiarity of the poetic heritage of P. Antokolsky in the 1910s–1920s. in the context of the poetry of post-symbolism.

The poetry by P. Antokolsky is examined in the context of the Soviet poetry and takes into consideration the time period when he first entered into the literature of the 1920s. This viewpoint in the thesis is revised in connection with the introduction of more than two hundred newly published works into the scientific circulation. Their analysis

allows clarifying the periodization of his works, highlighting the period of "apprenticeship", which occurred in the 1910s. P. Antokolsky as a poet was formed in Silver Age of Russian poetry and passed the path that began with a passion for symbolism, futurism and acmeism. He learned some elements of the poetics of these movements and in the process of apprenticeship he formed as an independent, original poet with his themes and the image of the lyric hero. Like many of his contemporaries, he was not a supporter of the revolution of 1917, but he entered into a new socio-cultural situation, became a famous poet who had his readers and admirers. The recording of his writer's reputation allows us to speak about him as of the poet of Silver Age, whose artistic and cultural heritage is associated with the features of his poems of later years.

Staying away from the participation by his creativity in the ideological struggle, in the 1930s – 1970s, he remained committed to high poetic traditions, which were largely formed at the beginning of his work. It was in the early periods of his work as a result of the attraction and repulsion from the contradictory poetry, the variety of creative aspirations to his predecessors and contemporaries, the poetry of post-symbolism that determined the emergence of the themes of Theater, Time and History in the poetry by P. Antokolsky.

Keywords: symbolism, acmeism, futurism, post-symbolism, tradition, imitation, variation.